

УДК 343.811

DOI 10.32755/sjlaw.2023.02.076

Шеремета О. П.,

кандидат педагогічних наук, проректор,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0939-3691;

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Малишенко Є. Л.,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2350-3869

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

У статті авторами розглянута система установ виконання покарань та її складові елементи, визначені основні актуальні напрями її реформування: замінити покарання у виді арешту шляхом введення замість нього покарання у виді позбавлення волі; замінити покарання у виді обмеження волі шляхом його заміни пробачійним наглядом з обов'язковим залученням до суспільно корисної праці; введення пробачійного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими з місць позбавлення волі; переобладнання установ виконання покарань з урахуванням сучасних підходів до інженерно-технічних засобів охорони та нагляду; створення сучасного підходу до справи запобігання вчинення правопорушень персоналом установ виконання покарань.

Ключові слова: покарання, запобігання, установа виконання покарань, засуджені, персонал, пробачійний нагляд, умовно-дострокове звільнення, арешт, обмеження волі, табори для тримання військовополонених, військовополонені.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни гостро стоїть питання реформування установ виконання покарань, враховуючи світову практику діяльності пенітенціарних установ. Система, яка нині існує, уже не в змозі виконати всі вимоги, які висуваються до діяльності установ виконання покарань з виправлення та ресоціалізації засуджених, про це свідчить високий рівень постпенітенціарного рецидиву. Основ-

на маса засуджених відбуває покарання у виді позбавлення волі не вперше, вже не кажучи про категорію, яка перед цим відбувала покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та яка була звільнена від відбування покарань з випробуванням.

Вищезазначена ситуація вимагає від Державної кримінально-виконавчої служби посилення діяльності щодо реформування системи установ виконання покарань та окремих інститутів кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема наукової розробки реформування системи органів і установ виконання покарань була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. Г. Колб, І. О. Колб, І. М. Копотун, О. І. Кіслов, О. В. Лисодєд, О. М. Літвінов, В. Г. Павлов, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк, А. А. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, О. С. Яворська, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Натомість стан системи установ виконання покарань України, умов тримання засуджених, ув'язнених та військовополонених потребує переосмислення виконання таких завдань, як виправлення та ресоціалізація і з практичної, і з наукової точок зору.

Метою статті є висвітлення окремих питань щодо реформування системи установ виконання покарань в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система установ виконання покарань, згідно зі ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України складається з арештних домів, слідчих ізоляторів, спеціально-виховних установ (виховних колоній) та кримінально-виконавчих установ, що поділяються на установи відкритого типу (виправні центри, які виконують покарання у виді обмеження волі) та закритого типу (виправні колонії, які виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі). Своєю чергою виправні колонії поділяються на виправні колонії мінімального (з полегшеними умовами тримання та із загальними умовами тримання), середнього та максимального рівня безпеки [1]. Проте слід зазначити, що сама система установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України значно більш структурова-

на, має елементи, які визначені в інших статтях Кримінально-виконавчого кодексу та в інших нормативно-правових актах. Розглянемо її детально з урахуванням вимог щодо роздільного тримання різних категорій засуджених та осіб, стосовно яких обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою, їх кримінальної активності, віку тощо.

Арештні доми. Ця категорія установ виконання покарань, як показує практика, утворюється при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, і в них утримуються (з урахуванням вимог до роздільного тримання) засуджені до арешту на строк від одного до шести місяців (неповнолітні – від 15 до 45 днів).

Спеціальні виховні установи виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк. До такого виду установ направляються особи, яким не виповнилося 18 років, проте з метою закріплення результатів виправлення і закінчення загальноосвітнього та професійно-технічного навчання за певних умов у них можуть утримуватися засуджені до 22 років.

Наступним елементом системи є слідчі ізолятори, в яких утримуються особи, щодо яких обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою, транзитно пересильні тощо. Також цей вид установ виконує покарання у виді позбавлення волі для осіб, які залишені для робіт з господарського обслуговування установ.

Найбільш вагомим елементом у системі установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби є виправні колонії, які поділяються на кілька підвидів. Розглянемо їх більш детально.

Виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання поділяються на колонії, де утримуються чоловіки, та колонії, де утримуються жінки, які засуджені вперше до позбавлення волі за кримінальні правопорушення, вчинені з необережності, й нетяжкі злочини, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому Кримінально-виконавчим кодексом України [1].

Виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання поділяються на виправні колонії для тримання чоловіків та виправні колонії для тримання жінок. У виправних колоніях для тримання чоловіків утримуються особи

чоловічої статі, які вперше засуджені до позбавлення волі за нетяжкі злочини.

У виправних колоніях для тримання жінок утримуються засуджені, які вчинили злочини невеликої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Такі виправні колонії поділяються на колонії, де утримуються жінки, які вперше відбувають покарання у виді позбавлення волі, та виправні колонії, де утримуються особи жіночої статі, які раніше вже відбували покарання, а також засуджені, переведені з виховних колоній при досягненні ними певного віку.

Виправні колонії середнього рівня безпеки поділяються з урахуванням статі на колонії для тримання чоловіків та колонії, де утримуються жінки.

У виправних колоніях для тримання жінок виконується покарання у виді довічного позбавлення волі, а також утримують засуджених, яким смертна кара була замінена на покарання у виді довічного позбавлення волі.

Виправні колонії середнього рівня безпеки для тримання чоловіків поділяються на два види з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та попередньої злочинної діяльності. А саме для тримання засуджених чоловіків, які раніше реально відбували покарання у виді позбавлення волі, а не були засуджені до цього виду покарання; чоловіки, засуджені за вчинення умисного нетяжкого кримінального правопорушення в період відбування покарання у виді позбавлення волі; а також засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки (зміна умов тримання з урахуванням поведінки засуджених). У виправних колоніях середнього рівня безпеки іншого виду утримуються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини [2, с. 138].

Виправні колонії максимального рівня безпеки можна умовно поділити на виправні колонії, де утримуються засуджені у звичайних жилих приміщеннях, і такі, де утримуються засуджені в приміщеннях камерного типу. Стаття 140 Кримінально-виконавчого кодексу України чітко вказує, яку категорію це утримують [1].

Досліджуючи зазначене питання, слід вказати, що також є установи, в яких функціонують спеціалізовані лікарні (з різни-

ми рівнями безпеки), установи, де утримуються колишні співробітники правоохоронних органів тощо [3].

Залишилися поза увагою законодавця (не прописані в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу» та в Кримінально-виконавчому кодексі України) поліфункціональні установи виконання покарань, які об'єднують функції слідчих ізоляторів та виправних колоній максимального рівня безпеки, в яких утримуються засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі в приміщеннях камерного типу [4].

Доцільно зазначити, що на теперішній час в Україні в установах виконання покарань утримуються також військовополонені до їх направлення до таборів для військовополонених, які створені на базі колишніх виправних колоній. Практика утримання цієї категорії викликає також питання щодо необхідності реформування національного законодавства та більш диференційованого підходу до роботи з військовополоненими [5].

Переважна частина засуджених, які утримуються в установах виконання покарань, – це особи, які раніше вже відбували покарання у виді позбавлення волі і не змогли або не схотіли адаптуватися до життя в цивільному суспільстві після звільнення з установ виконання покарань. Зазначене вище створює передумови для подальшого реформування системи установ виконання покарань, зменшення рівня впливу засуджених з негативною спрямованістю на загальну чисельність осіб, котрі перебувають у цих установах, забезпечення їх особистої безпеки, зменшення рівня впливу субкультури на засуджених. Особливу увагу також необхідно приділяти соціальній адаптації осіб, які звільняються з установ виконання покарань, оскільки прогалини в цій сфері є одним з детермінантів вчинення ними постпенітенціарних кримінальних правопорушень.

Аналізуючи точки зору вітчизняних учених і практиків, можна визначити певні напрями реформування системи установ виконання покарань в Україні, які розглянемо більш детально.

По-перше. Замінити покарання у виді арешту шляхом введення замість нього покарання у виді позбавлення волі, але на менш короткий термін, ніж нині передбачено законом. З мо-

менту ухвалення 2003 року Кримінально-виконавчого кодексу цей вид кримінального покарання став більш ліберальним і перетворився на позбавлення волі на певний строк, проте на невеликі терміни. Саме тому науковці і практики висловлюють думку, що необхідно замінити покарання у виді арешту позбавленням волі, при цьому треба внести зміни до Кримінального кодексу України, зменшивши мінімальний термін такого виду покарання.

По-друге. Замінити покарання у виді обмеження волі шляхом його заміни пробаційним наглядом з обов'язковим залученням до суспільно корисної праці. Засуджені до обмеження волі перебувають під наглядом, а не під охороною, і головним компонентом при цьому залишається обов'язкове залучення до праці. Саме тому існує точка зору, що засуджених такої категорії можна тримати за місцем проживання, встановивши так званий «домашній арешт», обмеживши в часових і просторових рамках можливість його пересування. При цьому уповноважений орган з питань пробації має вести електронний моніторинг його пересування, залучити чи контролювати його залучення до суспільно корисної праці та залучати його до пробаційних програм.

По-третє. Введення пробаційного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими з місць позбавлення волі, та введення системи електронного моніторингу за місцем перебування такої категорії осіб. Проведені нами дослідження вказують на доволі високий відсоток постпенітенціарного рецидиву осіб, які умовно-достроково звільнені від відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк. При цьому нами встановлено, що основними причинами та умовами вчинення повторних злочинів є неможливість або небажання адаптуватися до умов життя в цивільному суспільстві. Саме тому уповноважений орган з питань пробації в примусовому порядку повинен залучати їх до пробаційних програм, контролювати їхню поведінку, надавати допомогу в адаптації. Варто додати, що не останнє значення має налагодження взаємодії щодо контролю за цією категорією з підрозділами Міністерствами внутрішніх справ України.

По-четверте. Переобладнення установ виконання покарань з урахуванням сучасних підходів до інженерно-технічних засобів охорони та нагляду, розміщення засуджених та їх ізольованого тримання. При цьому слід зауважити, що остання редакція Європейських в'язничних правил передбачає тримання засуджених в ізольованих камерах або кімнатах у нічний час [6]. На нашу думку, створення таких умов утримання надасть можливість значно зменшити вплив субкультури на поведінку засуджених та забезпечить можливість їх безпечного утримання в установі.

По-п'яте. Створення сучасного підходу до запобігання вчинення правопорушень персоналом установ виконання покарань, враховуючи сучасну провідну модель економічної недоцільності протиправної поведінки.

По-шосте. Привести у відповідність до сучасних умов класифікацію щодо роздільного тримання військовополонених. А саме вказати, що військовополонених доцільно поділити на кілька груп і встановити роздільне тримання з метою унеможливлення негативного, пропагандистського, насильницького впливу одних категорій на інших. У зв'язку з цим ми пропонуємо такі класифікаційні вимоги: зумовлені їхньою статтю; зумовлені станом здоров'я (здорові, хворі, поранені); комбатанти (особи рядового складу збройних сил, особи офіцерського складу збройних сил); комбатанти за громадянством (громадяни інших держав та громадяни України, які були мобілізовані на тимчасово окупованих територіях; громадяни інших держав та громадяни України, які були мобілізовані на територіях, окупованих до 24 лютого 2022 року та після); особовий склад ополчень і добровільних загонів; особи, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого зразка, вказаного у правилах застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів; населення неокупованої території, яке стихійно, за власним бажанням озброюється для боротьби з військами, що вторгаються, і яке не встигло сформуватися у регулярні вій-

ська (за умови відкритого носіння зброї та дотримання норм міжнародного гуманітарного права); особи, щодо яких відкриті кримінальні провадження; члени екіпажів торгових суден і літаків (вертольотів) цивільної авіації, якщо вони не користуються більшим пільговим режимом згідно з іншими положеннями міжнародного гуманітарного права.

Висновки. Аналізуючи викладене, слід зазначити, що наявна система органів та установ виконання покарань в Україні морально застаріла й не може повною мірою виконати завдання з виправлення та ресоціалізації осіб, які відбувають кримінальне покарання, що негативно відображається на рівні пенітенціарного та постпенітенціарного рецидиву. Зазначене вказує на необхідність реформування самої системи виконання покарань та необхідність налагодження тісної взаємодії з уповноваженими органами з питань пробації та підрозділами Міністерства внутрішніх справ з метою встановлення нагляду за особами, які звільняються з установ, і надання їм допомоги в побутовому й трудовому влаштуванні.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 22.04.2023).

2. Боднар І. В., Кондратов Д. Ю. Сучасний стан системи установ виконання покарань в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2. С. 135–141.

3. Про затвердження Порядку визначення засудженим виду установи виконання покарань, направлення для відбування покарання засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту, обмеження волі та їх переведення, Положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту та обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання : наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 р. № 680/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z026517#n14> (дата звернення: 22.04.2023).

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 22.04.2023).

5. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4132022%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.04.2023).

6. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Rec (2006) 2-гев Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських тюремних правил (ухвалена Комітетом міністрів 11 січня 2006 р. на 952-му засіданні заступників міністрів та переглянута із внесенням поправок і надана Комітету міністрів 1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів). URL: [https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx? ObjectId=09000016809ee581](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581) (дата звернення: 22.04.2023).

Sheremeta O.,

PhD in Pedagogy, Vice Rector,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0939-3691;

Bodnar I.,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the
Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Malysenko Ye.,

PhD in Law, Deputy head of the Department
of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2350-3869

PARTICULAR ISSUES ON THE REFORMATION OF THE PENITENTIARY INSTITUTIONS SYSTEM IN UKRAINE

In the article, the authors considered the system of institutions for the execution of punishments and its constituent elements, consisting of detention centers, pretrial detention centers, special educational institutions, and open (correctional centers) and closed type penitentiary institutions. The authors identified the main current directions of its reform: to replace the punishment in the form of arrest by introducing instead of it the punishment in the form of deprivation of liberty, but for a shorter period than is currently provided by law, since the adoption of the Criminal Executive Code in 2003, this type of criminal punishment has become more liberal and turned into imprisonment for a certain period, but for short periods; to substitute punishment in the form of restraint of will by replacing it with probationary supervision with mandatory involvement in community service, since those sentenced to restraint of will are under supervision and not under

guard, and the main component at the same time remains mandatory involvement in work; conducting probation supervision of persons released on parole from places of deprivation of liberty and introducing an electronic monitoring system at the place of residence of this category of persons, the authorized body on probation issues must forcibly involve them in probation programs, monitor their behavior, provide assistance in their adaptation, not the least role is played by the establishment of cooperation on control of this category with units of the Ministries of Internal Affairs of Ukraine; re-equipment of penal institutions taking into account modern approaches to engineering and technical means of protection and supervision, accommodation of convicts and their isolated detention; creation of a modern approach to the prevention of offenses by the personnel of penitentiary institutions, taking into account the modern leading model of the economic impracticability of illegal behavior.

Key words: *punishment, prevention, penitentiary institution, convicts, personnel, probation supervision, parole, arrest, restriction of freedom, prisoner of war camps, prisoners of war.*

References

1. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Bodnar, I. and Kondratov, D. Yu. (2021), The current state of the system of penitentiary institutions in Ukraine, *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, No. 2, pp. 135–141.
3. Ukraine (2017), *On the approval of the Procedure for determining by the convict the type of penitentiary institution, sending convicts to imprisonment for a certain period of time, life imprisonment, arrest, restriction of liberty and their transfer, Regulations on the Central and Interregional Commission on Determining the Type of Penitentiary Institution for Persons Sentenced to Deprivation of Liberty, Place of Serving Sentences for Persons Sentenced to Deprivation of Liberty for a Certain Term, Life Imprisonment, Arrest and Restriction of Liberty, Their Referral and Transfer to Serve the Sentence*: Order, Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17#n14> (accessed: 22 April 2023).
4. Ukraine (2005), *On the State Criminal Enforcement Service of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Ukraine (2022), *On the approval of the Procedure for keeping prisoners of war*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.
6. European Prison Rules (2006): Recommendation of the Committee of Ministers to the Participating States on the European Prison Rules Updated on 1 July 2020, available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (accessed: 22 April 2023).